

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Стаття присвячена пошуку напрямів подальшого розвитку України, які мають достатній потенціал для стимулювання інноваційної діяльності. У статті наведений аналіз інноваційної активності в країні, інтенсивності науково-технічного співробітництва. Зроблено спробу виявити неформальні інноваційні об'єднання, які в подальшому можуть стати основою інноваційного розвитку.

Ключові слова: інновації, регіональний розвиток, компетенції регіонів.

К. О. SITCKARENKO

Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences, Kiev

PROMISING AREAS FOR INNOVATION ASSOCIATIONS IN THE REGIONS OF UKRAINE

Abstract – The article is about to industrial potential of regions of Ukraine; research their innovative activities and the potential for further development. Results in this area are data about innovative activity of industrial enterprises. Most Ukrainian companies are not active in innovation way. Some of themes are, but they buy new equipment only. They don't provide research; don't develop new technologies and materials. It means they have not a chance to keep some height position in world market of high-tech. Processes of technological cooperation in regions of Ukraine are not intensive enough. Couples regions have intensive technological cooperation with each other. Issues of that kind of cooperation are not new enough. It is necessary to develop new forms and methods to provide innovation activity for to save economical potential of country, especially some like support the most progressive and productive plants only.

Key words: innovation, regional development, competences of regions.

Постановка проблеми. Промисловий розвиток в Україні протягом останнього десятиліття [4] засвідчує, що підтримання конкурентоздатності вітчизняних промислових підприємств, їх присутності на ринку неможливе без підтримки державних органів управління. Втім, традиційні важелі, що застосовувалися за вказаний період (державні і регіональні галузеві програми розвитку, податкове стимулювання), не спричинили принципової зміни ситуації. Існує низка причин, через які державна промислова політика виявилася не результативною. Втім, однією з основних є те, що застосовані організаційні та економічні механізми підтримки промисловості не створювали інтегруючого ефекту. Відтак, практика державного управління промисловим сектором потребує додаткових методів стимулювання його розвитку. Одним з таких методів є організація регіональних інноваційних мереж. Відтак, актуальним є виявлення перспективних напрямів подальшого розвитку промисловості, у яких країна має потенціал до розвитку і які б могли у перспективі надати додаткового імпульсу її економічному зростанню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика інноваційного розвитку в українській економічній науці є достатньо популярною. З часів виникнення перших праць по даній тематиці, коли були розвинуті її методологічні положення, вивчений практичний доробок, зарубіжний досвід у цьому напрямі, проведенні достатньо різнобічні та ґрунтовні дослідження з цієї тематики. Так, були детально розглянуті теоретичні питання впровадження інноваційної моделі, державної політики підтримки інноваційного та науково-технологічного розвитку (як економіки в цілому, так і окремих підприємств). Втім, маловивченими залишаються такі аспекти, як виявлення конкретних напрямів (галузей) розвитку промисловості, наявних позицій країни у цій сфері, пошук економічно дієвих форм, методів і механізмів стимулювання інноваційних структур в Україні. Одному з аспектів зазначеної проблеми – пошуку конкретних галузей промисловості, які мають шанс на закріплення на світовому ринку, присвячена стаття.

Метою статті є виявлення (шляхом аналізу наявного промислового потенціалу, інноваційної інфраструктури) найбільш конкурентоздатних високотехнологічних підприємств України і пошук дієвої моделі їх взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даний час в регіонах України склалася ситуація, при якій діючі промислові підприємства розосереджені по території, а відтак кооперація та організаційна взаємодія між ними обмежена. До того ж, здебільшого найбільш високотехнологічні підприємства розташовані у Донецькій, Дніпропетровській, Харківській і Запорізькій областях. У той час коли основні науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади (що готують спеціалістів належного рівня) та компоненти інноваційної інфраструктури розташовані у м. Києві, а також у Харківській і Львівській областях (у меншій мірі – у Донецькій та Дніпропетровській областях). Відтак, лише Харківська область може вважатися такою, яка має достатній потенціал для інноваційного розвитку. Подолання цієї перешкоди інноваційного розвитку полягає у організації інноваційних структур, які б стали інформаційною основою для взаємодії високотехнологічних виробничих підприємств та необхідних їх науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів – інноваційних мереж. У даній записці розглянуті потенційні можливості регіонів України щодо розгортання даних мереж і запропоновані декілька проектів їх організації [1].

Передумови до організації регіональних інноваційних мереж можна розподілити на три групи: стан науково-технологічної співпраці у регіоні, наявність працюючих високотехнологічних підприємств на території регіону, стан інноваційної інфраструктури та стан загальнонаціональної інноваційної мережі (у даному випадку – NTIN). Науково-технологічну співпрацю у регіоні можна умовно розділити на такі напрями: фінансування науково-технічних розробок (НТР) сторонніми замовниками, інтенсивність обміну кадрами, придбання підприємствами готових технологій (у вигляді обладнання, програмного забезпечення).

Інтенсивність обміну кадрами, його спрямування є суттєвою характеристикою, що свідчить про інтенсивність зв'язків між інноваційними підприємствами. Так, абсолютна кількість людей (і їх частка по відношенню до всієї чисельності кадрів), які виїжджають за кордон для стажування, викладання або проведення наукових досліджень, характеризує рівень розвитку контактів, інтегрованість регіону в інформаційний простір. Кількість науковців, що виїжджали за кордон на стажування, по регіонах розподілена вкрай нерівномірно [3].

В середньому по регіонах частка наукових та науково-технічних робіт, що були профінансовані сторонніми замовниками, вкрай мала. Так, у більшості з них не перевищує одного відсотка від загального обсягу робіт (у деяких з них, як то Черкаська або Чернівецька області, таке явище взагалі відсутнє). Лише у п'яти регіонах (Харківській, Запорізькій, Донецькій, Дніпропетровській областях і м. Києві) цей показник сягає 5–7%. Характерно, що обсяг замовлень на наукові і науково-технічні розробки, що надійшли з-за кордону, перевищує аналогічні показники вітчизняних підприємств. У Донецькій області ці показники відрізняються у два рази. У 2011 р., порівняно з 2005 р. ситуація принципово не змінилася. На той період також мали місце невисокі показники замовлення від вітчизняних підприємств: лише відбувся незначний спад загальної частки наукових і науково-технічних робіт, що були профінансовані сторонніми замовниками [2].

Протягом 2005–2012 рр. в Україні відносно стрімко зріс обсяг коштів, який підприємства спрямовують на проведення НДДКР сторонніми організаціями: за 10 років цей показник зріс з мінімальних значень до 250 млн грн на рік. Втім, частка підприємств, що виділяють кошти на науково-дослідні роботи не перевищує 1,5 відсотка від загальної кількості. Водночас, за той самий період, виділення коштів на закупівлю прав на власність вже завершених розробок та виключних майнових прав на інтелектуальну власність різко зменшилась до мінімальних значень (рис. 1) [5].

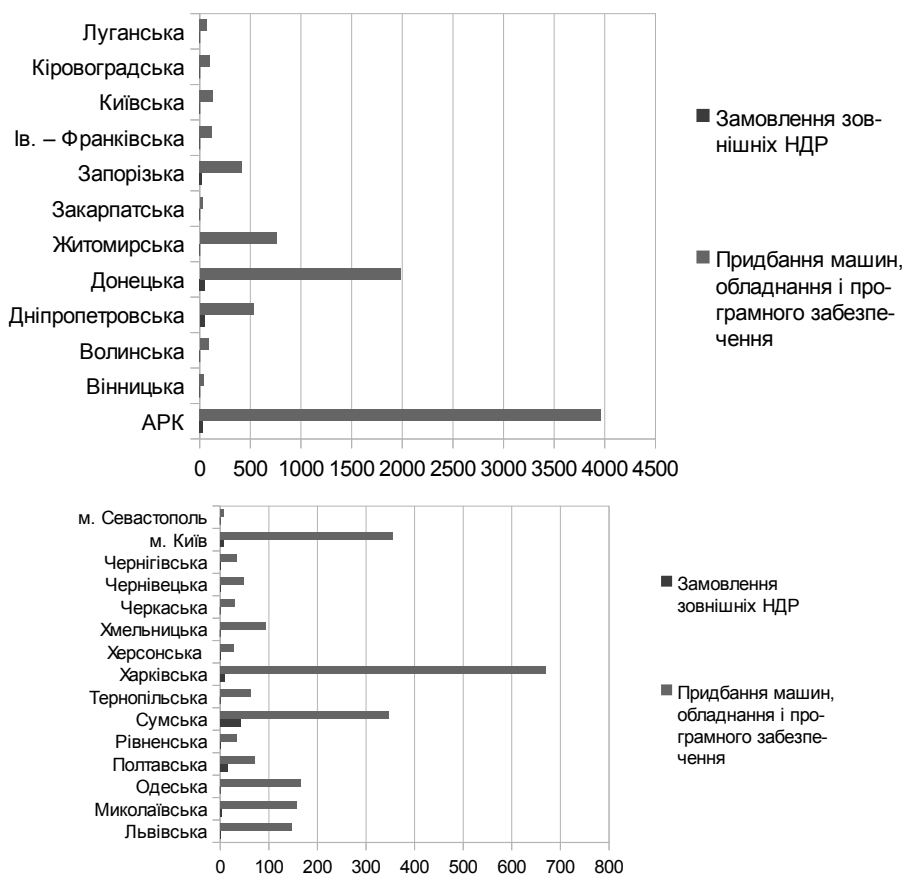

Рис. 1. Здійснення інноваційної діяльності промисловими підприємствами України шляхом трансферу технологій у 2011 р. (од.) [5]

У 2011 р. кількість підприємств, що замовляли НДДКР стороннім організаціям, була мінімальною: у деяких регіонах таких підприємств не було зовсім, у столиці їх налічувалося 11. Найбільше таких під-

приємств було в Донецькій області – 18 одиниць. Водночас кількість підприємств, які замовляли програмне забезпечення значно більша: так у м. Київ, Запорізькій області таких було понад 80 одиниць.

Порівняно з попереднім роком відбулося незначне зростання. Відповідно, можна зробити висновок, що ситуація є не випадковою, і інтенсивну інноваційну діяльність, проведення наукових досліджень здійснює невелика кількість промислових підприємств. До того ж, основним фактичним напрямом інноваційної діяльності є автоматизація процесів виробництва і управління виробництвом.

Зокрема, шляхом придбання машин, обладнання та програмного забезпечення у трансфері технологій беруть участь 70–80 % підприємств (за 2011 р.). Тоді як зовнішні НДР замовляє найбільша частка підприємств (до 31 %) добувної промисловості, тоді як лише 14 % підприємств у сфері інформатизації проводять інноваційну політику. Придбання зовнішніх знань також не є масовим явищем: таку політику практикують не більше 17 % підприємств [5].

У галузевому виразі у сфері науково-технологічного співробітництва домінують промислові підприємства (особливо таких напрямів, як машинобудування, хімічна промисловість, харчова). Це не корелюється зі світовими тенденціями, відповідно до яких сфера послуг (зокрема, організації з інформатизації, заклади охорони здоров'я) також є вагомими учасниками інноваційних процесів. Причин такої ситуації декілька:

- для проведення НДК часові витрати в багато разів більше за аналогічні при впровадженні вже апробованої технології;

- існує ризик, що продуктивність нової технології, її економічний ефект не буде переважати аналогічний ефект вже існуючої технології;

- вітчизняні науково-дослідні установи не в змозі забезпечити весь цикл розробки та провадження інновації, отже на підприємство-замовник покладається додатковий тягар. Аналогічна ситуація з придбанням підприємствами зовнішніх знань: частка таких витрат підприємств в більшості регіонів не перевищує 1 %, тобто вітчизняні підприємства надають перевагу вже готовим розробкам.

Іншим напрямом, від якого прямо залежить інтенсивність мережевих зв'язків та перспектива формування регіональних інноваційних мереж, є рівень розвитку інноваційної інфраструктури. На даний момент в Україні розвиваються окремі елементи національної інноваційної системи (технопарки, бізнес-інкубатори), окремі українські компанії впроваджують у свою практику елементи мережевих структур (використання запозичених торгових марок, використання аутсорсингу у виробничих ланцюжках). На початку 2009 р. за ініціативою Держінвестицій було організовано Систему трансферу технологій регіональних центрів інноваційного розвитку. Вона об'єднувала 13 регіональних центрів та була інтегрована до UTTN. До того ж в Україні з 2009 р. реалізується проект Єврокомісії Europe Aid, однією з цілей якого є створення в країні функціональних інформаційних мереж з можливістю їх подальшої інтеграції з європейськими аналогами.

Очевидно, що подальший розвиток інноваційних мереж в Україні буде залежати від декількох груп чинників. По-перше, від об'єктивної потреби в їх функціонуванні: якщо в подальшому намагання активізувати інноваційний розвиток регіонів більш традиційними важелями будуть малоєфективні, потреба в таких інституціях як інноваційні кластери та науково-інноваційні мережі спонукають інтенсифікацію їх діяльності. По-друге, подальший розвиток науково-інноваційних мереж суттєво залежить від позиції економічної спільноти: виникнення та функціонування таких структур неможливе без участі якомога ширшого кола учасників. По-третє, подальший розвиток науково-інноваційних мереж суттєво залежить від державної політики в цьому напрямку.

Висновки. Спираючись на викладені факти, можна сформулювати основні характеристики і тенденції науково-технічного співробітництва у регіонах України та формування регіональних інноваційних мереж:

- між українськими інноваційними відсутнє масштабне науково-технологічне співробітництво. Постійних партнерів по інноваційній діяльності не має абсолютна більшість інноваційних підприємств;

- в Україні критично низька інноваційна активність малих і середніх підприємств. На це є ряд причин: обмеженість доступу малих і середніх підприємств до найбільш значимих ресурсів (фінансових, організаційних, політичних), прояви недобросовісної конкуренції зі сторони великих підприємств, нерозвиненість інституційного середовища;

- за останні 10 років різко скоротилася кількість суб'єктів, які спроможні надавати нові технології зацікавленим у цьому учасникам. На 2012 р. різниця у кількості підприємств, які розробляють високі технології, та які їх використовують, складала 10 разів. Відповідно, можна констатувати системну кризу заводської (прикладної) науки: вона не спроможна наразі виконувати свої функції;

- протягом 2005–2012 рр. суттєво збільшилося фінансування НДДКР сторонніми замовниками, при чому у 2012 р. обсяг замовлень нерезидентів на проведення НДДКР (більше 2,2 млрд грн) перевищив аналогічний показник зі сторони вітчизняних підприємств. До того ж увесь інтерес нерезидентів сконцентрований на технічних науках, що свідчить про те, що Україні має невисокий потенціал у таких стратегічно важливих напрямках, як хімія, сільськогосподарські науки, охорона здоров'я;

- специфікою здійснення трансферу технологій є тяжіння учасників цього процесу до передачі технології, втіленої в конкретному обладнанні (устаткуванні, машинах). На перший погляд, така позиція обумовлена необхідністю економії часу. Але з іншого, недостатній рівень захищеності інтелектуальної власності в Україні спонукає учасників до вкладання коштів у такі форми передачі знань, щодо яких важко порушити права на інтелектуальну власність.

Література

1. База даних підприємств-експортерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrexport.gov.ua/ukr/baza_ukr_export/
2. Вищі навчальні заклади України III–IV рівня акредитації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/guide>
3. Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України: інформаційно-аналітичні матеріали [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dknii.gov.ua/index.php/2010-09-09-12-22-00/2010-09-09-12-25-43>
4. Кондрашов О. М. Промислова політика в Україні: теорія, методологія, практика управління / О. М. Кондрашов // Нац. акад. державного управління при Президентові України. – Донецьк, 2008. – 367 с.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. збірник / відп. за вип. І.В. Качалова. – К. : ДП “Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України”, 2012. – 285 с.
6. Національна мережа трансферу технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nttn.org.ua
7. Структура Національної академії наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/UA/Structure/Pages/default.aspx>

References

1. Baza danykh pidpryyemstv – eksporteriv [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://ukrexport.gov.ua/ukr/baza_ukr_export/
2. Vyshchi navchal'ni zaklady Ukrayiny III–IV rivnya akredytatsiyi [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://osvita.ua/vnz/guide>
3. Derzhavne agentstvo z pytan' nauky, innovatsiy ta informatyzatsiyi Ukrayiny: informatsiyno-analitychni materialy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dknii.gov.ua/index.php/2010-09-09-12-22-00/2010-09-09-12-25-43>
4. Kondrashov O. M. Promyslova polityka v Ukrayini: teoriya, metodolohiya, praktyka upravlinnya / O. M. Kondrashov // Natsional'na akademiya derzhavnoho upravlinnya pry Prezydentovi Ukrayiny. – Donetsk : 2008. – 367 s.
5. Naukova ta innovatsiyna diyal'nist' v Ukrayini (statystychnyy zbirnyk) / vidpovidal'nyy za vyp. I. V. Kachalova. – K. : DP Informatsiyno-vydavnychyy tsentr Derzhstatu Ukrayiny, 2012. – 285 s.
6. Natsional'na merezha transferu tekhnolohiy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: www.nttn.org.ua
7. Struktura Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.nas.gov.ua/UA/Structure/Pages/default.aspx>

Надіслана/Written: 25.05.2013 р.

Надійшла/Received: 28.05.2013

Рецензент: д.е.н., ст. наук. співроб. Л. В. Левковська